

APPROACHES TO TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN UZBEKISTAN

Daminiov Bakhromjon

Uzbek International Academy of Islamic Studies

Senior Lecturer, Department of Arabic Language and Literature, Al-Azhar

Annotation: Language learning is one of the most important areas in human society. The language, being a means of communication, can be practically mastered in the natural environment (in the family, among the public) or organized in the classroom. On the other hand, knowledge of linguistic phenomena is studied theoretically. At the peak of international relations, knowledge of languages, multilingualism (polyglossia) are of great importance. This article provides information about the history of teaching a foreign language in Uzbekistan.

Keywords: language learning, means of communication, foreign language, family, society, knowledge, theoretical aspect, interethnic relations, polyglossia.

O‘ZBEKISTONDA CHET TILLARINI O‘QITISHDAGI MAVJUD YONDASHUVLAR

Daminiov Baxromjon

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi

Arab tili va adabiyoti al-Azhar kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Til o‘rganish kishilik jamiyatida bag‘oyat muhim sohalardan hisoblanadi. Aloqa vositasi bo‘lmish tilni tabiiy muhitda (oilada, jamoatchilik orasida) yoki uyushgan holda darsda amaliy egallash mumkin. Til hodisalariga oid bilimlar esa nazariy jihatdan o‘rganiladi. Xalqaro munosabatlar avj olgan zamonamizda tillarni bilish, ko‘p tillilik (poliglossiya) ulkan ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolada O‘zbekistonda chet tilini o‘qitish tarixi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: til o‘rganish, aloqa vositasi, chet tili, oila, jamoatchilik, bilim, nazariy jihat, xalqaro munosabatlar, poliglossiya.

ПОДХОДЫ К ПРЕПОДАВАНИЮ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация: Изучение языков является одной из самых важных областей в человеческом обществе. Язык, являясь средством общения, может быть практически освоен в естественной среде (в семье, среди общественности) или организованно на уроке. С другой стороны, знание лингвистических явлений изучается теоретически. На пике международных отношений знание языков, многоязычие (полигlossия) имеют огромное значение. В этой статье представлена информация об истории преподавания иностранного языка в Узбекистане.

Ключевые слова: изучение языка, средства коммуникации, иностранный язык, семья, общество,

знания, теоретический аспект, межнациональные отношения, полигlossия.

КИРИШ

Дунёнинг барча бурчагида бўлганидек, Ўзбекистон худудида ҳам, она тилидан ташқари ўзга халқлар тилларини билиш кишилар орасида қадимдан таомил бўлган. Бирдан ортиқ тилни бир йўла билиш тарихи мукамал ўрганилмаган ижтимоий ҳодисалиги маълум. Бироқ тарихий шахслар ҳақидаги маълумотлардан аниқланадики, барча замонларда чет тилни ўрганиш эҳтиёжи сезилиб турган. Буюк мутафаккирликнинг биринчи мезони зуллисонийлик ёки куп тиллик (полигlossия) ҳисобланади, оддий халққа ҳам бу белги хосдир. Болалиқдан ўзбеклар тожик тилини (масалан, Амир Темур болалиқдан туркий ва тожик тилида эркин гапирган), тожиклар ўзбек тилини эгаллаши қадимдан анъана бўлган [1:345].

Ўзбекистонда яшовчи халқлар бир-бирлари тилларини билишган, тиллар уларни яқинлашишлари омили, куда-андачилик сабабчиси бўлган. Ўзбек халқи маънан ва жисман байналмилаллигн сир эмас.

Кўшниллар тилини билишдан ташқари узок юртлар тилини ўрганилганлиги ҳам тарихдан маълум. Юртимиз аҳолиси орасида араб, форс тиллари ўз даврида кенг тарқалган. Давлатдан динни ажратиш даврига келиб (XX асрда), арабийгуйлар камайиб кетган.

Оврупо тилларини ўрганиб қайтганлар, рус тилини билганлар анча миқдорни ташкил этган. Ушбу илмий масала ўз тадқиқотчиларини кутиб турибди. Ўтган асрнинг етмишинчи йилларидан Оврупо тиллари ўқитила бошланган.

АСОСИЙ ҚИСМ

Ўзбекистонда чет тил ўқитиш тарихи бирмунча тадқиқ этилган [2:67]. Методист Римма Александровна Зарипова жумҳуриятда чет тил ўқитиш тарихини олти даврга ажратган: I давр – XIX асрнинг етмишинчи йилларидан 1917 йилгача; II давр – 1917 йилдан 30 йиллар бошларигача; III давр – 1930 йиллар ва 40-йилларнинг биринчи ярми; IV давр – 1940 йиллар ўртасидан 1960 йиллар бошларигача; V давр – 1960 йиллардан 1970 йилларнинг бошларигача; VI давр – 1970 йиллар бошидан кейинги вақтни ўз ичига олади. (Ўзбекистон мустақил бўлгандан сўнг янги давр бошланди).

Ўзбекистонда чет тил ўқитиш тарихини даврлаштириш чоғида қуйидагиларга эътибор берилмоғи керак: биринчидан, «чет тил ўқитиш методикаси» жумҳуриятда 1950 йиллар ўрталаридан илмий тадқиқ этила бошланди. «Ўзбекистон методикаси» тушунчаси шу даврга тааллуқли, ундан олдин Республикада оригинал дарслик ва қўлланмалар, илмий методик адабиётлар ишланган эмас; иккинчидан, методика махсус ишлаб чиқилмаган экан (рус мактаблари методикасидан фойдаланилган), уни даврлаштириш гоёси номақбулдир, чунки даврлаштириш бевосита методик системага тегишли; учинчидан, республика мактабларида чет тил ўқитиш ва унинг методикаси қанчалик ишлангани билан боғлиқ бўлганидек, собиқ иттифоқда чет тил ўқитиш методикаси даврларидан фарқ қиладиган ўзига хос босқичлар белгиланди.

И. В. Рахманов ва А. А. Миролубовларнинг тадқиқотлари доирасидаги тарихий маълумотларни асосан маълумлаган ҳолда жумҳурият ҳудудида чет тил ўқитиш тарихини шартли уч босқичга бўлиш тавсия этилади: I босқич – 1924 йилгача; II босқич – 1924-1960; III босқич – 1961 йилдан бошланади.

Бундай даврлаштиришни қуйидаги илмий мезонлар асосида далиллаш ўринлидир. 1917

йилгача ўзбек ўқув юртларида чет тил икки мақомга эга булган: биринчиси – Шарқ тиллари диний ўқув муассасаларида ўрганилган, иккинчиси Оврупо тиллари русча ўқув юртларида ўргатилган. Демак, ўзбеклар учун махсус ўқув воситалари нашр этилган эмас. 1924 йилдан эътиборан (жумҳурият ташкил этилгандан бошлаб) махсус ўқув режалари доирасида чет тил ўқитила бошланди. Бироқ 1961 йилга қадар ўзбек синфлари, гуруҳлари ёки ўрта ва олий мактаблари хусусиятларини ҳисобга оладиган ўқув қўлланмалари мунтазам чиқарилган эмас. Тарихда илк бор 1961-1964 йилларда 5-8-синфлар учун инглиз, немис, француз тиллари дарсликлари тайёрланди ва мактаб ҳаётига жорий этилди. Учала мезон, яъни (1) ўқув режалари ишланмаганлиги, (2) ўқув режасига чет тил киригилган, бироқ ўқув воситалари чиқарилмаганлиги ва (3) ўқув воситаларини нашр этиш йўлга қўйилганлигини ҳисобга олади. (Ўзбек мактабларида чет тил ўқитиш методикаси тарихи илк бор ушбу китобда бақадрихол умумлаштирилди).

Ўзбекистонда чет тил ўқитиш масалалари мавжуд илмий манбаларда чуқур ёритилмаганлиги сабабли қуйида у ҳақда муфассалроқ тўхтаб ўтилади.

Туркистон рус подшолиги томонидан босиб олиниши оқибатида ўлкада халқ маорифининг ўзига хос икки тарафлама системаси ривожланди. Бир томондан, масжид ва мадрасалар қошидаги бошланғич мусулмон мактабларининг кенг тарқалган тармоғи ишлашда давом этар эди. Уларда ўқитишнинг асосий мазмуни исломият таълимотларидан иборат эди. Иккинчи томондан, Туркистон генерал-губернаторлиги ташкил қилингандан сўнг бу ўлкада рус мактаблари очила бошланди. 1867 йилга келиб, уларнинг сони 10 га етган эди. Академик Василий Владимирович Бартольд фикрича, ўлка генерал-губернатори Кауфман «мусулмон руҳонийлари ва мусулмон ташкилотларини, шу жумладан ўқув муассасаларини ҳам инкор этиш йўлини тутар эди» [3:297].

Русийзабон аҳолининг кўплаб кўчиб келиши ва пайдо бўлаётган маҳаллий буржуазия эҳтиёжлари маориф системасининг қайта қурилишини талаб қилмоқда эди. Ўлкада русийзабонлар учун ўрта ўқув юртлари пайдо бўла бошлайди, 1906 йил охирига келиб, ўлкада ўқишлар рус тилида олиб бориладиган бешта эркаклар ва бешта аёллар гимназиялари, иккита реал ўқув юртлари, муаллимлар семинарияси, Тошкент кадетлар корпуси ва бир қатор бошқа ўқув юртлари ишламоқда эди. Шулар билан бирга тўрт йиллик рус-тузем мактаблари пайдо бўла бошлайди. Булардаги ўқитиш мақсади кейинчалик ўлкадаги турли ташкилотларда ишлаш учун маҳаллий аҳоли орасидан рус тилини эгаллаб олган шахсларни тайёрлашдан иборат эди. Бу

мактаблар «ижтимоий-сиёсий қиёфаси туфайли мавжуд бўлган барча камчиликларга қарамасдан, Туркистон аҳолиси орасида бошланғич таълим асосларини бошлаб берди» [4:10].

Бироқ бундай ўзгаришлар юз берганида ҳам халқ маорифида маҳаллий аҳолини камситиш кузатилар эди, тўлиқ маълумот русларгагина берилар эди. Маҳаллий аҳолининг хатто бой оилаларидан гимназия ёки реал ўқув юртларини битириб чиққан кишилар ҳали кам учрар эди.

Ерли аҳолининг тўлиқ ўрта ва олий маълумотли бўлиши учун таълимий тусиқлардан бири Оврупо тиллари эди. Француз ва немис тиллари чор Русиясида фақат синфий имтиёзгина бўлмай, балки миллий имтиёз ҳам эди. Бу тасодифий ҳол эмас, чунки чекка ўлкалардаги меҳнаткаш аҳоли қўш – синфий ва миллий – зулм остида эди. Шундай қилиб, Туркистон ўлкасида чет тиллар асосан рус аҳолисининг имтиёзли табақалари томонидан ўрганилар эди. Бу тиллар гимназияларда, реал ўқув юртларида, кадетлар корпусида ва тожирлар ўқув юртида ўқитилар эди. Бундан ташқари Тошкентда катта ёшдаги аҳоли учун чет тиллар курслари очилган эди.

«Туркестанские ведомости» газетаси 1908 йилда немис тили курси очилганлигидан хабар беради. 1910 йилда чет тилларни ўрганиш бўйича яна битта курс очилади. Нихоят офицерлар учун Варшава курсига ўхшаш чет тиллар курси очилиши масаласи қўйилади. Буларнинг ҳаммаси фақат русларга мўлжалланган эди.

Туркистонда чет тилларни ўрганишнинг XIX аср охиридаги ўзига хос хусусияти – инглиз тили киритила бошланиши бўлди. Бу тил офицерлар курсларида ўқитилар эди. Бу тушунарли, чунки, Шарқда, ишлаш учун офицерлар тайёрланар, у ерда инглиз тилини билиш тамомила зарур эди. Баъзи ўқув юртларида инглиз тили немис тили билан алмаштирила бошланди. Туркистондаги ўқув юртларига инглиз тилининг киритилишини Буюк Британия таъсири доирасида бўлган Эрон, Афғонистон каби мамлакатлар билан савдо алоқалари мавжуд эканлиги билан тушунтириш мумкин. Маълумки, Шарқ мамлакатлари ҳақидаги асарларнинг қўпчилиги инглиз тилида ёзилган. Шунинг учун инглиз тилига бўлган эътибор турли доиралар томонидан қўллаб- қувватланган.

XIX асрнинг етмишинчи йилларидаги чет тил методикасида ўзга тилдаги матнларни ўқиш ва таржима қилнишни ўргатишга мўлжалланган грамматика-таржима методининг қисман ўзгарган кўриниши пайдо бўлди. XIX аср охирига келиб чет тиллар ўқитишнинг мақсад- вазифаларн ва мазмуни

Ўзгаради, бу айниқса, тожирлар ўқув юртларида юз берди. Ўқув дастурида инглиз тили ўрганишга қуйидаги талаблар қуйилган эди: «1) классик адабиётдан парчалар ўқиш; 2) ўқилган матнни оғзаки ва ёзма сўзлаб бериш ҳамда мавзу бўйича инглиз тилида суҳбат олиб бориш; 3) инглизлар кенг қўллайдиган грамматикани ўрганиш; 4) инглиз тилидан таржима қилиш». Тожирлар ўқув юртлари фақат матнни ўқиш ва таржима қилишни билладиган мутахассисларни эмас, балки оғзаки нутқни эгаллаган ва ўрганилаётган тилда хат ёзишга қодир кишиларни тайёрлаб чиқариши керак бўлган. Бу талабларга, табиийки, грамматика-таржима методи орқали эришиш мумкин эмас.

XIX асрнинг охирига келиб оғзаки нутқни эгаллашга йўлловчи тўғри метод тарқалди. 1900 йилда тўғри методни маъмурий йўл билан жорий этмоқчи бўлишди.

Россияда тўғри методга бўлган қизиқиш тасодифий ҳол эмас эди. 1881 йилда чет тиллар ўқитиш методикаси соҳасида ислоҳот ўтказишга биринчи марта расмий суратда ўриниб кўрилди.

Туркистонда ўша даврнинг машҳур муаллими С. М. Граменицкий ўз мақоласида [5] тўғри методнинг ижобий томонларини айтиб, она тилидан олинган билимга таянишдан бутунлай воз кечишга қатъиян қарши чиқади. Фақат зарурат бўлгандагина қондани тушунтириш лозимлиги ҳақидаги ғояни таъкидлайди. С. М. Граменицкийнинг фикрлари педагогика жамияти томонидан қўллаб-қувватланади.

Муаллимлар масаласида бир неча сўз айтиб ўтиш лозим. Тошкентдаги Алексеев тожирлар ўқув юртида француз тилини Парижда Олий тожирлар институтини тугатган киши инглиз тилини – англиялик, немис тилини эса илгари Маориф вазирлигида ишлаган немис муаллим ўқитар эди. Чет тил муаллимлари Москва, Петербург ва бошқа шаҳарлардаги дорилфунунларни, баъзилари эса чет тиллар курсларини битириб чиққан кишилар эди.

Аҳолиси шафқатсиз зулм-истибдод остига олинган чор империясининг собиқ чекка ўлкаларида ҳам 1917 йилдаги ҳаммага маълум Октябрь ўзгаришлари юз берди. Маориф ва маданият соҳасида янги-янги вазифалар пайдо бўла бошлади.

Туркистон Халқ маорифи вазирлиги умумий меҳнат мактабига татбиқ этиш учун «...бошланғич мактабда маҳаллий тил; ўрта мактабда – ўқувчиларнинг майлига кўра француз, немис, инглиз тилларидан бири мажбурий», деб буйруқ чиқарди [6]. Буйруқ Туркистонда чет тилларнинг ёйилишига йўл очди.

Чет тиллар ўқитиш маҳаллий аҳоли орасида ўрта мактабда эмас, балки олий ўқув юртларидан бошланди, 1918 йилнинг ёзида Туркистон халқ дорилфунуни қошида чет тиллар институти ташкил қилинди. 1930 йилда Ўрта Осиё Радиомарказида инглиз тили сиртки курслари очилди. Ёшлар ташкилоти Ўрта Осиё Бюросининг ташвиқот бўлими Тошкент шаҳридаги муассасаларга чет тил ўрганишни истовчилар руйхатга олинишини эълон қилди.

Олий ўқув юртларида чет тиллар янада жадал суръатлар билан ўқитила бошланди. 1921 йилда Ўрта Осиё давлат дорилфунуни тингловчилари орасида ўзбеклар ҳам бор эди.

1931 йилда ташкил этилган Тошкент чет тиллар икки йиллик курси мактаб ва олий ўқув юртларини кадрлар билан таъминлай олмаслиги тамомила равшан эди. Бундан ташқари бу курсларда маҳаллий миллат вакиллари йуқ эди. Ўзбекистон ўқув юртлари эса худди мана шундай тубжой ўқитувчи кадрларга муҳтож эди. 1934 йилда икки йиллик курслар кечки педагогика институти қошида муаллимлар институти ҳуқиқига эга бўлган чет тиллар факультетига айлантирилди. Унга маҳаллий аҳолидан ҳам талабалар қабул қилинди. Агар 1935 йилда Тошкент кечки педагогика институти чет тиллар факультетида ҳаммаси бўлиб учта ўзбек ўқиган бўлса, 1936 йилнинг охирига келиб уларнинг сони 25 тага етди. Факультетда жами 236 киши ўқиётганини ҳисобга олганда бу рақам унчалик катта эмаслиги кўринади, албатта.

1941 йилнинг январь ойида Ўзбекистон ССР Халқ Комиссарлари Совети мактабларда чет тиллар ўқитишни яхшилаш тўғрисида қарор қабул қилди. Унга кўра 1941/42 ўқув йилида 5-синфдан бошлаб барча шаҳар мактабларида, 1944 йилга келиб эса барча қишлоқ мактабларида чет тиллар киритилишига эришиш вазифаси кўрсатилди. Чет тиллардан қониқарсиз баҳо олган ўқувчи ва талабаларни кейинги синф ёки қурегга ўтказиш ман қилинди. Тошкент педагогика институти ва кечки педагогика институти қошидаги чет тиллар факультетлари заминида Тошкент чет тиллар педагогика институтини очиш мулжалланган эди. 1938 йилда РСФСРда нашр этилган мактаб дастури қайта ишлаб чиқилгач, Ўзбекистонда 1940 йилдан бошлаб у ишга туширилди.

Бироқ марказда ишлаб чиқилган дастурларни Ўзбекистон мактаблари шароитига мослаштиришга биринчи ўринишларни муваффақиятли деб бўлмайди. Чамаси, бунга сабаб дастурларни маҳаллийлаштириш масалалари методикада умуман кўрилмаганлигида бўлса керак.

Аmmo бундай мослаштирилган дастур билан ишлаб бўлмаслигини ҳаётнинг ўзи кўрсатди. «Чет тиллар ўргатишни яхшилаш тўғрисида» ҳамда «Чет тиллар

Ўқитувчилари тайёрлаш ҳақида»ги (1947 йил) марказий ҳукумат қарорлари чет тиллар ўқитишни йўлга қуйишда сезиларли босқич бўлди. Ўзбекистон ҳукумати 1948 йилда «Чет тиллар ўқитишни яхшилаш тўғрисида» ва «Чет тил муаллимлари тайёрлашни ташкил этиш ҳақида» қарор қабул қилди. Тошкент чет тиллар институтини очиш таклиф қилинди ва бу институт 1948 йилда ташкил этилди. 1949 йили институт қошида сиртқи бўлим, 1960 йилда эса кечки бўлим очилди.

1959 йилга келиб, Ўзбекистон Маориф вазирлиги маълумотига қараганда, чет тиллар жумҳуриятдаги мактабларнинг 37 фоизиди ўқитилган.

50-йилларда рус мактаблари учун чет тил бўйича нашр этилган дастур ва дарсликларни ўзбек мактабларининг хусусиятларига монанд мослаштириш ишлари давом эттирилди. Муаллимлар Ўзбекистон мактабларида ишлашга дойр дастлабки методик мақола ва кўрсатмалар олдилар. Масалан, 1959 йилда «Дополнительное самостоятельное чтение на иностранном языке в школах Узбекистана» қўлланмаси босмадан чиқди. Шундай қилиб, мактаб фақат ўқув қўлланмаси эмас, балки методик адабиёт ҳам ола бошлади.

1948 йилдаги 370 талабадан ҳаммаси бўлиб 15 тасигина маҳаллий миллат вакиллари, шундан 12 таси ўзбеклар эди. 1956/57 ўқув йилида 1163 талабадан 632 киши ерли аҳолига мансуб бўлиб, улардан 545 таси ўзбеклар эди. Бошқа олий ўқув юр்தларининг чет тиллар факультетларида таълим олаётган маҳаллий миллат вакиллари сони ҳам кўпайди. Улар орасида илмий даража ва унвонларга эга бўлган муаллимлар пайдо бўла бошлади. Уша даврда қиёсий тилшуносликдан Я. Р. Бенъяминов, Х. С. Барноҳўжаева, ўзбек мактабларида инглиз тили ўқитиш методикасидан ҳам (Е. А. Анисимова, И. Я. Вагина томонидан) кандидатлик диссертациялари ёқланди.

Бу фактлар 50-йилларда қиёсий тилшунослик ва ўзбек мактабларида чет тил ўқитиш методикаси соҳасида илмий ишларни кенг кўламда бошлаб юбориш учун биринчи марта шарт-шароит яратилганлигидан далолат беради. Ўқитиш методикаси илмий мактабини яратиш учун замин хозирланганди. Ўқитишнинг хусусий масалаларини ёритувчи методик ишлар пайдо бўла бошлайди.

1957 ва 1959 йилда ўзбек мактабларида чет тил ўқитиш хусусиятларига бағишланган мақолалар тўпламлари босилиб чиқди. Уларда предлоглар, сўз тартиби, феъл шаклларини ўрганишда содир бўладиган қийинчиликлар ва уларни бартараф этиш йўллари кўрсатиб берилган.

Уша шароитда чет тиллар ўқитиш фидоийси немисзабон мутахассис Степан Семенович Галянтнинг ўқувчилар билими, кўникма ва малакаси бир хил даражада бўлмаган синфларда ишлаш тўғрисидаги мақоласи муҳим воқеа бўлди [7]. Бу Ўзбекистондаги ўша давр учун долзарб эди, чунки чет тил ўрганмаган ёки етарли даражада ўқимаган ўқувчилар кўплаб топилар эди. Бу мақолалар хусусий методик муаммоларга тааллуқли бўлган, бироқ яхлит хусусий методика хали шаклланмаган эди.

Чет тиллар ўрганишни истовчилар учун курслар очилиши: олтмишинчи йиллардаги чет тил ўқитиш соҳасида жиддий ўзгариш бўлди. Чет тиллар институтида ва факультетларида маҳаллий халқлар вакилларининг сони ошди. Агар 1961/62 ўқув йилида Тошкент Давлат чет тиллар педагогика институти (ТДЧТПИ) да ўқиётган 1377 студентдан 997 таси, яъни 72 фоизга яқини ўзбекларни ташкил этган бўлса 1970/71 ўқув йилига келиб институтда 2672 талаба ўқиди, улардан 2267 киши, яъни 84 фоизи ўзбеклар эди. 1962 йилда ТДЧТПИ қошида икки йиллик олий педагогик курслар, 1969 йилдан Ўрта Осиё олий ўқув юртларининг чет тил муаллимлари малакасини ошириш факультета ишлай бошлади. Бу курслар юқори малакали кадрлар тайёрлашнинг нуфузли учоғига айланди.

Чет тилларни ўрганиш тўғрисидаги 1961 йил ҳукумат қарори жумҳуриятда чет тилларни ўрганишни ташкил қилишда ва кадрлар тайёрлашда ҳақиқий бурилиш бўлибгиа қолмай, балки ўқитиш мақсадларини аниқлаш соҳасида ҳам янги даврни бошлаб берди. Жамиятнинг социал талаби ўзгариши муносабати билан чет тиллар ўқитишнинг мақсади тил ўқиётганларнинг оғзаки нутқини ўстиришдан ва таржимасиз ўқишдан иборат бўлиб қолди.

Ўзбек мактаблари учун чет тиллардан оригинал дарсликлар (1961-64) нашр этилди. Илмий-методик тадқиқотлар олиб боришга катта эътибор берилди. Олтмишинчи йиллар ўзбек мактабларида чет тиллар ўқитиш методикасини шакллантириш учун муҳим давр бўлди. Тил материални, жумладан, грамматик материални танлаш муаммоси ҳал этилди. Бу илмий изланишлар хусусий дастурнинг келгусида грамматика қисмини яратиш учун замин яратди.

Ушбу даврда талаффузни ўргатиш соҳасида ҳам текширишлар олиб бориш кенг тус олди. Дарсликларда инглиз, немис ва француз тиллари товушларини ўзбек тили товушлари билан қиёсланди. Буни немис тилидаги унли товушларни ўзлаштириш учун қиёслаш машқлари ўтказилишини тавсия қилган марҳум методист Аҳмад Кодирович Мамажоновнинг текширишлари ҳам тасдиқлайди [8:45].

Методистлар грамматика ўқитиш методикасидан ишлаб чиқишга, айниқса, фаол киришишди. 1965 йилда биринчилардан бўлиб ўзбек олими Дамид Бойқўзиев [9] инглиз тили содда гапида сўз тартибини ўзлаштириш бўйича машқлар системасини таклиф қилди. Шуниси муҳимки, тавсиялар Ўзбекистан мактабларида ўтказилган тажрибаларга асосланган эди.

Етмишинчи йилларнинг бошида чет тил ўқитиш мазмунини белгилашда жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Шу йилларда ўзбек мактаблари учун оригинал дастур яратилди. Дастур лойиҳаси 1968 йилда эълон қилинган эди [10]. Унга собиқ СССР Педагогика Фанлари Академияси томонидан тайёрланган дастур лойиҳалари асос қилиб олинди. Дастурда икки вазифа – оғзаки нутқни ва ўқишни ўргатиш назарда тутилади.

Мактабларнинг иш хусусиятларини эътиборга олувчи чет тиллар ўқитишнинг ўзига хос мазмуни таркиб топди. Бу чет тиллар ўқитиш методикаси юзасидан Ўзбекистонда кенг қулоч ёйган катта илмий-текшириш ишининг натижаларидан бири бўлди.

Ўзбекистонда чет тил ўқитиш методикаси масалаларини илмий тадқиқ қилишда етмишинчи йиллар сермахсул давр бўлди. Еллигинчи ва олтмишинчи йилларда фақат

айрим методик изланишлар олиб борилган бўлса, энди мактаб методикаси соҳасида қатор номзодлик диссертациялари тил материали ва нутқ фаолияти турларини ўргатишга бағишланди [11]. Олий ўқув юртлирининг ўзбек ва қорақалпоқ гуруҳларида чет тилларни мутахассислик сифатида ўқитиш методикасига оид номзодлик диссертациялари ҳимоя қилинди [12]. Саксонинчи йилларда илмий текширишлар изчил давом эттирилди. Мактабда чет тил ўқитиш муаммоларини ёритадиган номзодлик диссертациялари тайёрланди [13].

Олий ўқув юртида француз ва немис. тили ўқитиш методикасидан номзодлик диссертациялари ёқланди [14]. Методик тадқиқотлардан ташқари чет тиллар материалида педагогика масалаларига бағишланган номзодлик диссертацияларини жумҳурият чет тил муаллимлари ва методистлари ҳимоя қилишган (Р. А. Зарипова. 1969; Т. Б. Ҳамдамов. 1973; М. Бобожонова. 1975; Б. Жабборов. 1975; А. П. Упорова. 1979; Д. А. Фозилова. 1979; Э. Эргашев. 1983).

Жумҳурият тарихида, хатто Ўрта Осиёда, чет тил ихтисосидан биринчи бўлиб, Абдузхур Абдумажидович Абдуазизов инглиз ва ўзбек тили фонетикасини киёсий ўрганишга бағишланган докторлик диссертациясини муваффақиятли

химоя қилган (Москва, 1974). Саксонинчи йилларда чет тиллар филологиясидан жумҳурият мутахассислари томонидан яна бир нечта докторлик, унлаб номзодлик диссертациялари ёқланган. Улар орасида Мухтор Эшонхонович Умархўжаев (немис тилидан биринчи фан доктори), Жамолдин Буронов, Уткир Курбонович Юсупов, Кахрамон Сатторович Тайметов, Қудрат Мусаевларнинг докторлик тадқиқотларини эслаш кифоя. 90-йилларга келиб, чет тиллар мутахассислари ўқитиш методикасидан профессорлик илмий унвони (Ж.Жалолов, 1991), немис тили филологиясидан докторлик илмий даражаси (Н.Авазбоев, 1993) соҳиблари булишди.

ХУЛОСА

Юқорида келтирилган ва бошқа илмий тадқиқотлар чет тил ўқитиш методикасининг Ўзбекистонда хусусий соҳаси яратилиши ва жумҳурият ўрта мактаблари ва олий ўқув юртларида чет тил ўқитиш методикаси илмий мактаби шаклланишига имконият туғдирди.

Ўзбекистон чет тил методистлари собиқ Иттифок миқёсида салмоқли илмий масалаларни кўтариб чиқиш ва ҳал қилишга эришдилар (улар ҳақида ушбу дарсликнинг «Иккинчи қисми»даги тегишли бобларда муфассал маълумотлар келтиради).

Жумҳурият чет тиллар ўқитиш методи- касида орттирилган амалий ва назарий тажриба дарсликлар (1971-1974), методик қўлланмалар, ўқув дастурлари тузишда асқотганлиги кўпчиликка маълум.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Якубовский А.Ю. Тимур и его время // В книге «История народов Узбекистана», том I, часть VII, глава I. – Ташкент: Изд-во АН УзССР, 1950. 345 с.
2. Зарипова Р.А. Чет тиллар ўқитиш методикасидан қўлланма. – Тошкент: Ўқитувчи, 1986. – 119 б.
3. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана // Сочинения. – Т. II. – Ч I. – М.: Изд-во Восточной литературы, 1963. – 297 с.
4. Раджабов С.Р. К истории советской школы в Узбекистане. – Ташкент: Учпедгиз, 1955. – 300 с.

5. Граменицкий С.М. О методах преподавания языков // Туркестанские ведомости. – Ташкент, 1908. – № 81.
  6. Галянт С.С. Организация уроков в классах с неодинаково подготовленными учащимися // Вопросы методики преподавания иностранных языков. – Ташкент: Учпедгиз, 1957.
  7. Мамажонов А.К. Как улучшить произношение учащихся на уроках немецкого языка // Из опыта работы преподавателей иностранных языков в школах Узбекистана. – Ташкент: Средняя и высшая школа, 1964. – 45 с.
  8. Байкузисв Х. Методика обучения строю простого предложения английского языка в восьмилетней школе Узбекистана: дисс. ... канд. наук. – М., 1965.
  9. Программы по иностранным языкам для узбекской школы / Проект. Отв. ред. Джалалов Д.Д. – Ташкент: Укитувчи, 1968.
  10. Джалалов Д.Д. Постановка английского произношения в узбекской школе: автореф. дисс. ... канд. наук – М., 1972.
  11. Сайназаров Х. Обучение лексике английского языка в старших классах узбекской школы: автореф. дисс. ... канд. наук. – Л., 1982.
  12. Бакаев Н. Методика обучения пониманию форм прошедшего времени французского глагола при чтении литературы по специальности (в национальных группах исторических факультетов пединститутов Узбекской ССР): автореф. дисс. ... канд. наук. – Киев, 1985.
- Daminov B. (2019). Actual problems of modern arabic language. The light of islam, 2019(4), 20.
13. Daminov, B.Z. 2023. PROBLEMS OF TEACHING ARABIC TO STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. 3, 12 (дек. 2023), 145–148.
  14. Даминов , Б. (2023). ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АРАБСКОМУ ЯЗЫКУ. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(15), 31–33. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/24788>
  15. Daminov Bakhromjon. (2023). LISTENING AND UNDERSTANDING THE SPEECH IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE. Academia Science

Repository, 4(5), 355–361. Retrieved from
<https://academiascience.com/index.php/repo/article/view/688>

16. Bahrom Daminov. (2021). PEDAGOGICAL ABILITY IN TEACHER
ACTIVITY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(11), 571–
573. Retrieved from <https://giirj.com/index.php/giirj/article/view/549>